

## МІГРАЦІЇ РАННІХ КОЧІВНИКІВ

Ця студія присвячена міграціям ранніх кочівників — кімерійців та скифів. Кімерійська міграція через Кавказ у Малу Азію була спричинена міграцією скифів на захід від Волги та Уралу. До Передньої Азії вторгнулась лише частина скифів, яка заснувала скифське царство у Шакашені. Вона здійснювала напади на кімерійців, що призвело до переселення кімерійців з кордонів Урарту до Каппадокії. Тиск, який чинили скифи та ассирійці на кімерійців, вимусив останніх шукати собі здобиччі у Фригії, Лідії та володіннях греків. Падіння Ассирії та утворення Мідії сформували нову політичну мапу регіону. Скифське царство на Південному Кавказі стало одним із васальних володінь Мідії. Частина скифів, яка не бажала коритися мідійцям, мігрувала на захід та знайшла прихисток у Лідії. Лідійці за допомогою скифів знищили кімерійське вождівство в Малій Азії.

**Ключові слова:** кімерійці, скифи, дахи, массагети, міграції, ранні кочівники.

*Pylypchuk Ya. V.*

## MIGRATIONS OF THE EARLY NOMADS

*This study is devoted to the migrations of Early nomads — Cimmerians and Scythians. Cimmerian migrations through the Caucasus to Asia Minor was caused by migration Scythians from Central Asia in steppes to the west of the Volga and the Urals in VIII century BC. Only part of the Scythians invaded in South-West Asia. This Scythians founded Scythian kingdom in Shakashen. They carried out the attacks on the Cimmerians, which led to the migration of Cimmerians from borders of Urartu to Cappadocia. The pressure of Scythians and Assyrians to Cimmerians, cause they last seek prey in Phrygia, Lydia and dominions of Greeks. The fall of Assyria and the formation of Media formed a new political map of the region. Scythian kingdom in the South Caucasus was one of vassal dominions of Media. Part of the Scythians, who did not want to obey the Medes, migrated west and found refuge in Lydia. Lydians destroyed Cimmerian chiefdom in Asia Minor with the help of Scythians. History of Cimmerians in Eastern Europe bad studied due to fragmentation written sources. Conquest of Black Sea Littoral steppes by the Scythians made another group, than the one that was in the Caucasus. Expanding the influence of Eastern Scythians can be dated to the end of VI century BC, when after a successful war against the Persians,*

---

\* **Ярослав Пилипчук** — кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу Євразійського степу Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України [pylypchuk.yaroslav@gmail.com](mailto:pylypchuk.yaroslav@gmail.com)

*Scythians made their lieges number of neighboring nations. Massagetae be directly identified with Dahae of Ancient East sources. Saka-Parasugudam was a separate group of Saka, which live in Jetysu and Tien-Shan. Saka-tihrahauda and haomavarha, like the Dahae, in the V century BC formally dependent on the Persians. Massagets-Dahae did not commit significant migrations to the III. BC.*

**Keywords:** *Cimmerians, Scythians, Dahae, Massagetae, migrations, Early nomads.*

Одним з найцікавіших аспектів історії кочових народів Східної Європи є історія їх міграцій. Питаннями історії киммерійців займались М. Артамонов, С. Махортих, О. Тереножкін, А. Іванчик<sup>1</sup>. Історія міграцій скифів цікавила багатьох дослідників серед яких ті ж самі І. Медведська Т. Райс, М. Скржинська, А. Хазанов, І. Кукліна, М. Дандамаєв<sup>2</sup>. Питаннями етнічної історії ранніх

---

<sup>1</sup> *Артамонов М.И.* Киммерийцы и скифы (от появления на исторической арене до конца IV в. до н.э.). — Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1974. — 156 с. — Веб-сайт *Анналы* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://annales.info/skif/small/art\\_kis.htm](http://annales.info/skif/small/art_kis.htm) — Назва з екрану; *Махортих С.В.* Культура та історія киммерійців Північного Причорномор'я // Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеню доктора історичних наук. спеціальність 07.00.04. Археологія. К.: Інститут археології НАН України, 2008. — 34 с.; *Тереножкін А.И.* Киммерийцы. Киев, Наукова думка, 1976. Веб-сайт *Историческая библиотека* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://historylib.org/historybooks/Terenzhkin-A-I\\_Kimmeriytsy/](http://historylib.org/historybooks/Terenzhkin-A-I_Kimmeriytsy/) — Назва з екрану; *Иванчик А.И.* Современное состояние киммерийской проблемы. Итоги дискуссии. Вестник древней истории. — № 2. — М.: Наука, 1999. Веб-сайт *Кладина* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kladina.narod.ru/ivanchik/ivanchik.htm> — Назва з екрану; *Иванчик А.И.* Киммерийцы и Урарту накануне восьмого похода Саргона II // Вестник Древней истории. — № 3. — М.: Наука, 1990. — С. 3–19; *Иванчик А.И.* О киммерийцах Аристея Проконесского // *Античная Балканистика*. — М.: Наука, 1987. — С. 48–55; *Иванчик А.И.* Античная традиция о фараоне Сесострисе и его войне со скифами // Вестник Древней истории. — № 4. — М.: Наука, 1999. — С. 4–36; *Иванчик А.И.* Накануне колонизации . Северное Причерноморье и кочевники в VIII-VII вв. до н.э. — Москва–Берлин: Палеограф, 2005. — 312 с. Веб-сайт *Историческая библиотека* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://historylib.org/historybooks/Askold-I-Ivanchik\\_Nakanune-kolonizatsii/](http://historylib.org/historybooks/Askold-I-Ivanchik_Nakanune-kolonizatsii/) — Назва з екрану

<sup>2</sup> *Медведская И.Н.* О скифском вторжении в Палестину // Вестник Древней истории. — № 2. — М.: Наука, 2000. Веб-сайт *Кладина* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kladina.narod.ru/medvedskaja/medvedskaja.htm> — Назва з екрану; *Райс Т.Т.* Скифы. Строители степных пирамид. — М.: Центрполиграф, 2012. — 256 с.; *Скржинская М.В.* Скифия глазами эллинов. — СПб.: Алетейя, 1998. — 304 с.; *Смирнов А.П.* Скифы. — М.: Наука, 1966. — 200 с.; *Куклина И.В.* Этногеография по античным источникам. — Л.: Наука, 1985. — 208 с.; *Мурзин В.Ю.* Происхождение скифов. Основные этапы формирования скифского этноса. — К.: Наукова думка, 1990. — 88 с.; *Хазанов А.М.* Социальная история скифов. М.: Наука, 1975. — 336 с. Веб-сайт *Twirpx* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/343156/> — Назва з екрану; *Дандамаев М.А.* Политическая история Ахеменидской державы. — М.: Наука, 1985. — 324 с. Веб-сайт *История Древней Евразии* [Електронний ресурс]. Режим доступу

кочівників займались Е. Грантовський та Р. Шмітт<sup>3</sup>. Завданням даної студії є дослідження історичної географії походів кімерійців та реконструкція впливу міграцій ранніх кочівників на етнічну мапу в західноєвропейських степах та на давньому Близькому Сході.

Свідчення ранніх давньогрецьких джерел часто були невиразними і напівміфічними. Гомер вказував, що кімерійці жили у близькій до півночі країні, де завжди панують сутінки, панує темрява й звідки недалеко до Океану. Боспор Кіммерійський вважався околицею ойкумени. У Схоліях до Гомера вказувалось, що деколи їх називали керберіями. У Геродота сказано про кімерійців лише, що від них отримав назву Боспор Кіммерійський та, що вони, відступаючи під тиском скіфів вони, пройшли через гори Кавказу до річки Галіс (Кизилірмак). Є різні гіпотези щодо ототожнення кімерійців та скіфів з певними культурами. М. Артамонов вважав кімерійців носіями катакомбної культури, а скіфів — ямної. Д. Раєвський вважав кімерійців носіями ранньоскіфської археологічної культури. Зараз цю точку зору підтримує А. Іванчик. О. Тереножкін припускав, що кімерійці були представлені носіями двох груп — чорногорівської та новочеркаської. А. Лесков вважав, що чорногорівці це кімерійці, а новочеркаські — скіфи. Навпаки вважала Н. Челнова. С. Тохтасьєв вказував, що поки-що не можна ототожнити кімерійців з певною археологічною культурою чи групою пам'яток. Теорія М. Ростовцева про фракійське походження кімерійців не відповідає історичним реаліям<sup>4</sup>.

Е. Грантовський запропонував реалістичні реконструкції імен кімерійських вождів на базі індоєвропейських (арійських) мов. Аккадським варіантам імен Теушпа, Дугддамі, Сандакшатру відповідають Чішпіш, Дугдамаєші, Чандракшатра. Чандракшатра це "володіючий блискучою владою", а Дугдамаєші — "той, хто володіє дойними вівцями". Ім'я Чішпіш зустрічалось у давніх персів. І. Дьяконов вважав, що Сандакшатра ідентично перському Артаксерс та тлумачиться як "влада бога Санду". Самоназва кімерійців очевидно звучала як гімер або гімір. Г. Хольцер звернув увагу на ряд слів у балтських та словянських

---

[http://oldevrasia.ru/library/M-A--Dandamaev\\_Politicheskaya-istoriya--Akhemenidskoy-derzhavy/15](http://oldevrasia.ru/library/M-A--Dandamaev_Politicheskaya-istoriya--Akhemenidskoy-derzhavy/15) — Назва з екрану.

<sup>3</sup> Грантовский Э.А. Ранняя история иранских племен Передней Азии. — М.: Восточная литература, 2007. — 510 с. Веб-сайт Сувар [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://suvar.org/books/grantovskiy\\_e\\_a\\_rannyaya\\_istoriya\\_iranskikh\\_plyemyon\\_rueryednyey\\_azii\\_2007.pdf](http://suvar.org/books/grantovskiy_e_a_rannyaya_istoriya_iranskikh_plyemyon_rueryednyey_azii_2007.pdf) — Назва з екрану; Schmitt R. Haumavarga. Веб-сайт Encyclopedia Iranica online [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iranicaonline.org/articles/haumavarga> — Назва з екрану.

<sup>4</sup> Геродот. История. — Л.: Наука, 1972. — 600 с. Веб-сайт Библиотека Вехи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/01.html> <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/04.html> — Назва з екрану; Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Веб-сайт села Ленінське. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://leninskoe-zp.io.ua/s99172/v.v.latyshev\\_quotizvestiya\\_drevnih\\_pisateley\\_o\\_skifii\\_i\\_kavkazequot](http://leninskoe-zp.io.ua/s99172/v.v.latyshev_quotizvestiya_drevnih_pisateley_o_skifii_i_kavkazequot) — Назва з екрану; Иванчик А.И. Современное состояние киммерийской проблемы. Итоги дискуссии. Вестник древней истории. — № 2. — М.: Наука, 1999. Веб-сайт Кладина [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kladina.narod.ru/ivanchik/ivanchik.htm> — Назва з екрану.

мовах, які відхилялись від системи і пов'язав їх з кімерійцями. У будь-якому разі мова кімерійців була однією з давніх індоєвропейських мов і орієнтовно належала до іранських. Скіфи були сусідами кімерійців та європеодами. Загалом в археологічному відношенні складно відокремити кімерійців від скифів. Після завоювання скіфами кімерійських володінь кімерійці влились до складу близьких їм скіфів<sup>5</sup>.

Куди більш докладні й точні свідчення за легенди у Гомера були у давньосхідних джерелах, проте І. Дьяконов вказував на одну суттєву проблему. Гімміру в аккадських текстах це не конкретний народ, а просто кавалерійський загон, який був швидше за все набраний з кочівників. Тому до тлумачення згадок про кімерійців у аккадських текстах необхідно підходити дуже обережно. В "Біблії" згадка про кімерійців збереглась в легендарній генеалогії народів. Там Гомер (кімерійці) названий сином Яфета і вказано, що він жив після Потопу (3264 р. до н.е). Від нього походив Ашкеназ (скіфи), котрим Ієремія погрожував Вавилону. Йосиф Флавій у "Іудейських старожитностях" відзначав, що греки кімерійців називають галатами, а сам називав їх гома-рейцями. Свідчення давніх євреїв про кімерійців не менш туманні ніж у давніх греків. Каппадокію вірмени позначали як *Gamarik*<sup>6</sup>.

У ассирійських документах був згаданий Дугдамме. Він титулував себе пишним титулом "царь всесвіту". У 714 р. до н.е. кімерійці з'явились у районі озера Севан і цар Урарту Руса I був вимушений відправити проти них військо. У "Анналах Асархаддона" вказано, що на другий рік правління Асархаддона ассирійці влаштували побоїще у країні Будау та країні кімерійців у Кушехну. У "Призмі А" Асархаддона вказано, що Асархаддон перемиг військо кімерійського царя Теушпи. У 679 р. до н.е. згадувався воєначальник гіммірі, котрий згадувався при укладанні договору про купівлю города поблизу Ніневії. Вказано також, що Теушпу-гіммірі правителя Умман-Манди було переможено у місцевості Хубушна. Невдовзі по слідах кімерійців на Близький Схід прийшли скіфи. Ще Асархаддон зробив запит до оракула бога Шамаша, що йому робити і чи не вторгнуться ішкузайа (скіфи) з Маннеї на поселення Харранія та Анісускія через перевал Хубушна. Белушезіб у листі Асархаддону вже почав переказувати скіфське бачення історії кімерійців. Він вказував, що вони плем'я втікачів і що їхні слова це проста бравада. Вказувалось, що ассирійці виступили в похід на

---

<sup>5</sup> Грантовский Э.А. Ранняя история иранских племен Передней Азии. — М.: Восточная литература, 2007. — 510 с. Веб-сайт Сувар [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://suvar.org/books/grantovskiy\\_e\\_a\\_rannyyaya\\_istoriya\\_iranskikh\\_plyemyon\\_rueryednyey\\_azii\\_2007.pdf](http://suvar.org/books/grantovskiy_e_a_rannyyaya_istoriya_iranskikh_plyemyon_rueryednyey_azii_2007.pdf) — Назва з екрану; Holzer G. Entlelungen aus einer bisher unbekanten indogermanischen sprache im Urslawischen und Urbaltische. Wien: VÖAW, 1989. 231 s.

<sup>6</sup> Дьяконов И.М. История Мидии. — Кн. 1. — Баку: Нагыл Еви, 2012. — 332 с. Веб-сайт Азербайджанської державної бібліотеки [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.anl.az/berpa\\_neshr/im\\_1.pdf](http://www.anl.az/berpa_neshr/im_1.pdf) — Назва з екрану; Дьяконов И.М. Предыстория армянского народа. — Ереван: Изд-во АН Армянской СССР, 1968. Веб-сайт Анналы [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://annales.info/other/djakonov/index.htm#pian> — Назва з екрану

Манну. Також про гіммірі писав принц Ашшурбанапал, котрий радив царю Асархаддону зустрітися з Йази та переговорити щодо них. Цікаво відзначити, що асирійці накладали на кімерійців данину людьми. Асирійська кіннота поповнювалась кімерійцями. Так після поразки Теушпи у асирійських аккадських документах згадується командувач кінноти Ішді-Харран. Він очолював загон кімерійців-рабів відігрававших в біт-ассірі роль аналогічну тюркським мамлюкам у мусульманському світі у Середньовіччі<sup>7</sup>.

В асирійських аккадських документах повідомлялось також і щодо подій у Малій Азії. Вказувалось, що Гуггу (Гіг) цар Лудду (Лідії) став вассалом асирійського царя Ашшурбанапала і з того часу підкорив гіммірі. Два їх вождя були заковані у колодки та вислані до асирійців. Однак після того як лідійський цар уклав антиасирійський союз з єгипетським царем Пішамілку (фараоном Псаметіхом) кімерійці повстали проти асирійців. Про це повідомлялось у написах на "Циліндрі Рассама" та на Храмі Сіна Харранського. Ашшурбанапал звертався до оракула бога Шамаша з запитом чи не ризиковано воювати проти гіммірі. У "Гімні Мардуку" Ашшурбанапал згадував про те, що Тугдамме син Сандакшатру вимушує асирійців йти на захід за море. Асирійський цар присягався перемогти цього кімерійця<sup>8</sup>.

У 671–669 рр. до н.е. східна частина кімерійців брала участь у повстанні Каштаріті. У 641 р. Дугдамме був переможений асирійцями і загинув в бою. У 640–639 рр. до н.е. кімерійці відступили у свою країну. Отримавши відсіч на сході кімерійці рушили на захід та завдали поразки фригійцям. За припущенням М. Артамонова та І. Дьяконова у 676–674 рр. до н.е. кімерійці разом із Урарту перемогли фригійців. У період 665–660 рр. до н.е. Гіг за підтримки асирійців здобув перемогу над кімерійцями. Гіг не був з царського роду Лідії, проте стан полководця дозволив йому захопити престол. Для того, щоб ефективно протистояти кімерійцям лідійці організували свою кінноту. Асирійський астрог Аккулан писав своєму царю про загрозу від гіммірі у 657 р. І. Дьяконов припускав, що у перемозі над кімерійцями брали участь скіфи як союзники асирійців. Кімерійці склали значну загрозу для Ассирії в 670-х рр. оскільки

---

<sup>7</sup> Дьяконов И.М. Ассири-вавилонские источники по истории Урарту // Вестник древней истории. — № 2–3. — М.: ОГИЗ, 1951. Веб-сайт Анналы [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://annales.info/urartu/avi/> — Назва з екрану; *Иванчик А.И.* Кімерійцы и Урарту накануне восьмого похода Саргона II // Вестник Древней истории. — № 3. — М.: Наука, 1990. — С. 3–19; *Латышев В.В.* Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Веб-сайт села Ленінське. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://leninskoe-zp.io.ua/s99172/v.v.latyshev\\_quotizvestiya\\_drevnih\\_pisateley\\_o\\_skifii\\_i\\_kavkazequot](http://leninskoe-zp.io.ua/s99172/v.v.latyshev_quotizvestiya_drevnih_pisateley_o_skifii_i_kavkazequot) — Назва з екрану; *Галенко О.* Елітні вершники Ассирії та початки работорівлі у Східній Європі // Східний Світ. — № 1. — К.: Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського, 2005. — С. 34–52.

<sup>8</sup> Дьяконов И.М. Ассири-вавилонские источники по истории Урарту // Вестник древней истории. — № 2–3. — М.: ОГИЗ, 1951. Веб-сайт Анналы [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://annales.info/urartu/avi/> — Назва з екрану.

фіксувались у Ірані, в Урарту та у Кілікії, до того наприкінці VIII ст. вони усього на всього перебували на північ від Урарту<sup>9</sup>.

Кімерійці переможені скіфами у північнокавказьких степах були вимушені рятуватися перетнувши Кавказькі гори та рухаючись вздовж узбережжя Чорного моря. Кімерійські пам'ятки були знайдені у Тріалеті в Грузії. Д. Ленг повідомляв, що близько 730 р. кімерійці вдерлись в Колхиду. На думку І. Дьяконова, у 722–714 рр. до н.е. вони спустошили урартську провінцію Куріані. А. Іванчик датує похід кімерійців на Урарту 715–714 рр. до н.е., тобто часом коли урарти були зайняті війною на півдні з асирійцями і не були в змозі чинити гідний опір кімерійцям на півночі. У листі Ашшуріцуї вказано, що кімерійці завдали урартам дві поразки. Після першої з них урарти втікли у області Гуріані і там були реорганізовані їхні війська. Необхідно зауважити, що перед тим урарти воювали в країні Гамміра. Сіннахеріб повідомляв, що за першими доступними йому даними, військо Урарту було переможено, кіннота розсіяна, а один з правителів провінцій був вбитий. Габбу-ан-Ашшур повідомляв про загибель дев'яти урартських воєначальників та про втечу урартського царя та про вибори нового урартського царя. Сіннахеріб підбивав підсумки. Туртан та два правителя провінцій були захоплені у полон, одинадцять правителів провінцій відвели свої війська, цар знаходився у області Узаун (Уіші поблизу Урмії). В Урарту була паніка викликана цією поразкою, урартці повоювали асирійського вторгнення<sup>10</sup>.

Близько 675 р. до н.е. кімерійці разом з фригійцями згрожували правителю Меліда, котрий був васалом асирійців. У 679–678 рр. до н.е. кімерійці атакували Ассирію, але зазнали поразки. У цій війні загинув вождь Теушпа. У 670 р. до н.е. кімерійці загрожували урартському пануванню у Шубрії. Разгром асирійцями Манні у 660–659 рр. до н.е. призвів до переселення частини скіфів західніше й зумовив їхнє вторгнення у землі на захід від Урарту, що призвело до нового конфлікту з скіфами, на базі чого у еллінів виникла легенда про непримириму боротьбу скіфів з кімерійцями. Очоловав скіфів

---

<sup>9</sup> Дьяконов И.М. История Мидии. — Кн. 1. — Баку: Нагыл Еви, 2012. — 332 с. Веб-сайт Азербайджанської державної бібліотеки [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.anl.az/berpa\\_neshr/im\\_1.pdf](http://www.anl.az/berpa_neshr/im_1.pdf) — Назва з екрану; Медведская И.Н. О скифском вторжении в Палестину // Вестник Древней истории. — № 2. — М.: Наука, 2000. Веб-сайт Кладина [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kladina.narod.ru/medvedskaja/medvedskaja.htm> — Назва з екрану.

<sup>10</sup> Тереножкин А.И. Киммерийцы. — Киев: Наукова думка, 1976. — 224 с. Веб-сайт Историческая библиотека [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://historylib.org/historybooks/Terenozhkin-A-I\\_Kimmeriytsy/](http://historylib.org/historybooks/Terenozhkin-A-I_Kimmeriytsy/) — Назва з екрану; Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Веб-сайт села Ленінське. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://leninskoe-zp.io.ua/s99172/v.v.latyshev\\_quotizvestiya\\_drevnih\\_pisateley\\_o\\_skifii\\_i\\_kavkazequot](http://leninskoe-zp.io.ua/s99172/v.v.latyshev_quotizvestiya_drevnih_pisateley_o_skifii_i_kavkazequot) — Назва з екрану; Лэнг Д. Грузины. Хранители святынь. — М.: Центрполиграф, 2008. — 223 с. Веб-сайт e-reading [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.e-reading.club/bookreader.php/1007886/Leng\\_-\\_Gruziny.\\_Hraniteli\\_svyatyn.html](http://www.e-reading.club/bookreader.php/1007886/Leng_-_Gruziny._Hraniteli_svyatyn.html) — Назва з екрану; Скаков А.Ю. К изучению хронологии колхидской культуры // Российская археология. — № 3. — М.: Институт истории РАН, 2005. — С. 16–24.

Бартатуа (Партатуа, похідне від авестійського Парадата), син Ішпакая (скіфське ім'я Аспак або іранське Spaka). Необхідно зауважити, що кімерійці вступили у союз з фракійським племенем трерів, котрі проживали у Малій Азії. На закаті своєї історії кімерійці таки змогли перемогти лідійців і у битві з ними загинув Гіг. Кімерійці здійснювали напади і на Урарту. Край кімерійської гегемонії у Малій Азії поклали скіфи. Максимум чого досягнув лідійський цар Гіг так це те, що кімерійці на деякий час вибрали інший об'єкт для своїх набігів<sup>11</sup>.

Історія Лідії звичайно більш детально була висвітлена у грецьких джерелах. Дугдамме у них названий Лігдамісом. Причиною переселення Геродот назвав ворожнечу між скіфами та мідійцями. Окрім того, він приписав скіфам того, що ті не робили, зокрема війну єгипетського фараона Сесостріса проти скифів та 28 років панування на Близькому Сході та походи на Палестину. Геродот приписав ці звершення скіфському Мадію (похідне від авестійського Манту). Ассирійські акадські та давньоєврейські джерела повністю спростовують свідчення давньогрецького історика. Проте свідчення Геродота про війну єгиптян з скіфами без критики були перейняті Феопомпом, Арістотелем, Дікеархом, Аполонієм Родоським, Діодором Сицилійським, Помпеєм Трогом, Арріаном, Мегасфеном, Валерієм Флакком, Плінієм, Іоанном Малала<sup>12</sup>.

Свідчення о перебуванні кімерійців у Європі уривчасті. Страбон повідомляв, що кімерійці нападали на Іонію та Еолію. При цьому він плутає кімерійців з фракійським племенем трерів. Вказано, що вождь кімерійців Лігдаміс загинув у Кілікії (загибель Дугдамме у цьому регіоні знаходить підтвердження у ассирійському джерелі). Арістотель згадував про кімерійське поселення поблизу з Антандромом у Західній Мезії. Плутарх вказував, що з Лігдамідом до Малої Азії переселилися втікачі та заколотники, а основна їх маса живе у зовнішнього моря у лісистій країні<sup>13</sup>.

---

<sup>11</sup> *Тереножкін А.И.* Киммерийцы. — Киев: Наукова думка, 1976. — 224 С. Веб-сайт Историческая библиотека [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://historylib.org/historybooks/Terenozhkin-A-I\\_Kimmeriytsy/](http://historylib.org/historybooks/Terenozhkin-A-I_Kimmeriytsy/) — Назва з екрану; *Дьяконов И.М.* Ассирийские источники по истории Урарту // Вестник древней истории. — № 2–3. — М.: ОГИЗ, 1951. Веб-сайт Анналы [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://Annales.info/urartu/avi/> — Назва з екрану.

<sup>12</sup> *Геродот.* История. — Л.: Наука, 1972. — 600 с. Веб-сайт Библиотека Вехи [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/01.html>

<http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/04.html> — Назва з екрану; *Иванчик А.И.* Накануне колонизации . Северное Причерноморье и кочевники в VIII–VII вв. до н.э. — Москва–Берлин: Палеограф, 2005. — 312 с. Веб-сайт Историческая библиотека [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik\\_Nakanune-kolonizatsii/](http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik_Nakanune-kolonizatsii/) — Назва з екрану.

<sup>13</sup> *Паркер В.* О чем умалчивает Геродот. Заметки о передаче сведений о киммерийцев у греческих авторов помимо Геродота // Вестник древней истории. — № 4. — М.: Наука, 1998. — С. 93–102. Веб-сайт История Древнего Рима. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1367584785> — Назва з екрану; *Страбон.* География в 17 книгах. — Л.: Наука, 1964. — 943 с. Веб-сайт Библиотека Гумер. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Science/strab/17.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/strab/17.php) — Назва з екрану; *Иванчик А.И.* Накануне колонизации. Северное

Самоська традиція приписувала Лігдамісу напад на місто Батенітиду. Цей набіг кімерійців зачепив не тільки Лідію, а й Іонію. Каллін вказував, що у 644 р. до н.е. кімерійці здобули Сарди за правління Ардіса. Архілох вважає, що кімерійці здобули місто, коли правив Гіг. Каллісфен згадував про те, що кімерійці два рази здобули Сарди. У "Періплі Понта Евксіньського" вказувалось, що місто Сіноп населяли греки. Мілетець Хаброн був вбитий під час навали кімерійців. Сої та Кретін після цієї події відбудували місто. Поліен приписував лідійському царю Аліату вигнання кімерійців з Азії. Його свідчення підтверджувались Геродотом та Миколаєм Дамаським. Арістей Проконеський згадував про іседонів, кімерійців та скифів, проте не локалізував скифів та іседонів. Події ж пов'язані з кімерійцями локалізовані на узбережжі Середземного моря. Страбон згадував про спустошення кімерійцями володінь магнетців, котрі мешкали на Меандрі. Архілох ж прямо про кімерійців не казав. Арріан локалізував кімерійців у Гераклеї. Доміцій Калістрат ототожнював Маріанідів з кімерійцями. В "Віфініаці" Арріан повідомляв, що фракійці мешкали не тільки у Європі, а й Азії. Вони переселились до Віфінії та вигнали звідти кімерійців. За даними Страбона мешканці Ефеса, Колофона, Магнесії у союзі з лідійцями воювали проти кімерійців. Вказано також, що лідійський цар не видав мідійцям Кіаксара тих скифів, які втекли на захід Малої Азії. Калімах повідомляв, що кімерійці здобули Ефес та поглумились з грецьких богів, за що тих покарали ці боги. Помпей Трог припускав існування другого періоду панування скифів у Азії і згадував при цьому скифського царя Сколопіта про якого мовчав Геродот. Ім'я правителя походило від самоназви скифів. Про третій період панування скифів у Азії була згадка у Юстіна. У другому пануванні скифів у Азії у античній традиції ворогами скифів названі їхні раби. Ця версія також була присутня у Геродота та Полієна. Діодор Сицилійський повідомляв, що скифи, залишивши свою батьківщину, рушили до Європи й дійшли до Фракії, а у Азії дійшли до Єгипту. Курцій Руф вказував, що скифи нібито сказали Олександрові Македонському, що вони у давнину перемогли сирійського царя, а після того — персів та мідійців — після чого їм відкрився шлях до Єгипту<sup>14</sup>.

Насправді оповідання про перше та друге панування скифів у Азії стосуються двох різних територій — Передньої Азії та західноєвразійських степів. Панування над Передньою Азією датовано поколінням плюс три роки, а похід проти колишніх рабів вісьмома роками. При цьому свідчення про Передню Азію на думку А. Іванчика мали джерелом мідійську епічну традицію, а про степи — скифську степову епічну традицію. При цьому вперше ці дві версії були вказані Геродотом. Базою для набігів скифів на кімерійців очевидно було царство скифів

---

Причерноморье и кочевники в VIII–VII вв. до н.э. — Москва–Берлин: Палеограф, 2005. — 312 с. Веб-сайт Историческая библиотека [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik\\_Nakanune-kolonizatsii/](http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik_Nakanune-kolonizatsii/) — Назва з екрану.

<sup>14</sup> *Иванчик А.И.* Накануне колонизации . Северное Причерноморье и кочевники в VIII–VII вв. до н.э. — Москва–Берлин: Палеограф, 2005. — 312 с. Веб-сайт Историческая библиотека [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik\\_Nakanune-kolonizatsii/](http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik_Nakanune-kolonizatsii/) — Назва з екрану.



у Шакашені на території Південного Кавказу. Переслідуючи кімерійців скіфи пройшли через Дарьяльський та Дербентський перевали. Скіфське царство у надкаспійських землях вступило в контакт з Ассирією і перебувало у союзі з нею до падіння цієї держави. Коли ж вавілоняни та мідійці розгромили ассирійців скіфи перестали відігравати помітну роль у політиці Передньої Азії. До скіфського вторгнення кімерійці підтримували хороші відносини з племенами кобанської та чорноліської культури, а також з протомеотами. Геродот називав скіфів виходцями з Азії. Геродот штучно об'єднав два повідомлення у одне. Можна припустити, що цар скіфів Спаргапіф не належав до династії правителів скіфського царства на Південному Кавказі. Його нащадками були Лік, Гнур, Іданфірс. Він очозлював східноєвропейських скіфів, які мали завоювати протори надчорзноморських степів<sup>15</sup>.

Ворожнеча скіфів з мідійцями напевне була викликана тим, що скіфи часто були союзниками ассирійців. У Палестині скіфи могли опинитись лише як найманці на службі у Ассирійців. Пов'язувати Скіфополь (Бет-Шеан) з ними навряд чи можливо. У аккадських документах і далі згадувались гіммірі, що правда один із таких гіммірі мав ім'я Сакіта. У аккадських документах Ново-вавілонського царства та Персії під цим найменуванням приховувались скіфи. У аккадській частині Бехістунського надпису замість саків згадані гіммірі. У "Книзі Єремії" скіфи згадані як володіння Ашкеназ, одне з трьох царств, котрі були вассалами Мідії. Інші два Мінні (Манна) та Арарат (ще відоме у Біблії як Дом Тогарми, держава-прообраз Вірменії). Частина скіфів, яка не бажала підкоритись мідійцям, мігрувала на захід і разом з лідійцями та греками доклала зусиль у знищенні кімерійців. Стосовно початку кімерійської міграції з північнокавказьких степів до Малої Азії, то її можна датувати серединою-останьою чвертю VIII ст. до н.е. Тоді ж очевидно скіфи переселились з території на схід від Волги та Уралу на землі до Дону. Частина скіфів, переслідуючи кімерійців, чинила вплив на політику Передньої Азії у VII ст. до н.е. і була переможена тільки наприкінці VII ст. до н.е. мідійцями на Південному Кавказі. Частина цих скіфів, ймовірно, переселилась назад у прикавказькі степи. Це й послужило причиною для складання другої оповіді про панування скіфів у Азії. Описуючи події кінця VI ст. до н.е. скіфи вже локалізувались Геродотом на захід від Танаїса (Дона) На схід від Дона ним же локалізувались савромати.

---

<sup>15</sup> *Иванчик А.И.* Накануне колонизации . Северное Причерноморье и кочевники в VIII–VII вв. до н.э. — Москва–Берлин: Палеограф, 2005. — 312 с. Веб-сайт Историческая библиотека [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik\\_Nakanune-kolonizatsii/](http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik_Nakanune-kolonizatsii/) — Назва з екрану; *Страбон.* География в 17 книгах. — Л.: Наука, 1964. — 943 с. Веб-сайт Библиотека Гумер. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Science/strab/17.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/strab/17.php) — Назва з екрану; *Геродот.* История. — Л.: Наука, 1972. — 600 с. Веб-сайт Библиотека Вехи [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/01.html>; <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/04.html> — Назва з екрану; *Дьяконов И.М.* История Мидии. — Кн. 1. — Баку, Нагьл Еви, 2012. — 332 с. Веб-сайт Азербайджанської державної бібліотеки [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.anl.az/berpa\\_neshr/im\\_1.pdf](http://www.anl.az/berpa_neshr/im_1.pdf) — Назва з екрану.

Експансія скифів на захід була відзначена Геродотом у оповіданні про персько-скифську війну, де кілька народів відмовились підтримати скифів, у тому числі агафірси, котрі були фракійським племенем. Васалами скифів ймовірно були гелони та будини. Стосовно васалітету неврів, фігагетів, йирків є вагомні підстави сумніватись<sup>16</sup>.

Стосовно більш східних просторів, то про них ми маємо вказівки у давньоперських джерелах. Земля у якій мешкали кочові племена називалась Тураном. Авестійські тури мешкали на середній течії Сирдар'ї та в районі гір на схід від неї. У "Фарвардін-яшті" тури згадані поряд з дахами. Пехлевійські та авестійські джерела не знали про массагетів. Фірдоусі ж повідомляв про те, що Сальмі (Сайрїмі) в уділ дістався захід, а Туру — Чін та Туран. Сайрїма, Тура та Арья були синами Траетаони. Необхідно відзначити, що війна з саками була зафіксована в Бехістунському надпису, коли Дарій I вимусив скоритися правителя сака-тіграхауда Скунху. У одному з надписів згадані сака парасугудам, тобто засогдійські саки. Дарій повідомляв, що його володіння простягаються від володінь цих саків до Куша. У іншому надписі згадувались сака парадрайа тобто заморські (східноєвропейські) саки, котрі напали на Дарія близько 519 р. У надписі Дарія з Персеполя вказано, що йому були підвладні саки. У надпису Дарія з Накш-і Рустам повідомлялось, що персам підкорялись сака-хаомаварга та сака-тіграхауда. Ті самі племена згадувались у написі Дарія з Сузи. У написі Ксеркса з Персеполя також згадувались сака-хаомаварга та сака-тіграхауда як піддані. Індуси ж знали дві частини Центральної Азії. Північну частину вони називали Сакадвіпою (країною саків), а південну — Арьядвіпою (країною арьїв). У них було схоже з іранцями бачення географії регіону. Землі, де мешкали осілі іранці в "Авесті" названі Арьянем Вейджью, а землі, де мешкали кочівники, називали Тураном. Геродот відзначав, що перси називають усіх скифів саками. Сака-хаомаварга у нього називаються амюргіями, а сака-тіграхауда — скіфами-ортокорібантіями. Також жили скіфи у Сакесїні (Шакашені)<sup>17</sup>.

---

<sup>16</sup> *Иванчик А.И.* Накануне колонизации . Северное Причерноморье и кочевники в VIII–VII вв. до н.э. — Москва–Берлин: Палеограф, 2005 — 312 с. Веб-сайт Историческая библиотека [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik\\_Nakanune-kolonizatsii/](http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik_Nakanune-kolonizatsii/) — Назва з екрану; *Дьяконов И.М.* История Мидии. — Кн. 1. — Баку: Нагыл Еви, 2012. — 332 с. Веб-сайт Азербайджанської державної бібліотеки [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.anl.az/berpa\\_neshr/im\\_1.pdf](http://www.anl.az/berpa_neshr/im_1.pdf) — Назва з екрану; *Геродот.* История. — Л.: Наука, 1972. — 600 с. Веб-сайт Библиотека Вехи [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/01.html>; <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/04.html> — Назва з екрану; *Кляшторный С.Г., Султанов Т.И.* Государства и народы евразийских степей. — СПб.: Петербургское востоковедение, 2004. — С. 37–38; *Дьяконов И.М.* Предыстория армянского народа. Ереван, Изд-во АН Армянской ССР, 1968. Веб-сайт Анналы [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://Annales.info/other/djakonov/index.htm#pian> — Назва з екрану.

<sup>17</sup> Achaemenid Royal Inscription: DH, tablet from Hamadan. Веб-сайт Livius. Articles on ancient history [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/DH.html> — Назва з екрану; Achaemenid Royal Inscription: DH, four tablets from Persepolis. Веб-сайт Livius. Articles on ancient history [Електроний ресурс]. — Режим

Відзначалось, що назву скіфів скіфам дали греки. Самоназвою ж скіфів було Skuda. При цьому згадана у Геродота самоназва Skulata характерна для скіфської мови де -d могло переходити у -l. Ім'я Скідур походило від скіфського Skidura ("Переможний"), Палак — від скіфського Paralatai (котре в свою чергу походило від авестійського Paradata). Грецька форма назви скіфів виникла у VII–VI ст. до н.е. А. Іванчик припускав, що скіфи відносились до північно-східних іранців, проте їхня мова була більш близькою до давньоперської ніж вважалось раніше. Е. Грантовський робив припущення про південно-східну філіацію скіфів. С. Кулланда впевнено притримується цієї точки зору, що викликало дискусію з А. Іванчиком. У будь-якому разі мова скифів мала бути архаїчною давньоіранською мовою. Стосовно саків у пізніх клинописних джерелах, то у Вавілонському документі VI ст. до н.е. згаданий сак Деміші, син Тумуну. Він був свідком одного договору. Згаданий також старшина гімміру Тіріпарна та його брат Тірібаз, котрі були синами Хумата. Вони були саками чи персами, оскільки гімміру не мало у давньосхідних документах ярко вираженого етнічного наповнення, на відміну від етноніму сак<sup>18</sup>.

Поряд з саками жили й племена іншого походження. У авестійських джерелах вони згадані як Даха або Дахна. Вони поряд з айріа, сайріма, туїріа та сайну згадані, як ті, хто сповідують зороастризм. У давньоперському дахйу або дахайу позначали провінцію або підвладних людей. Геродот згадував даїв як одне з перських кочових племен. У так званому "Девовському написі" Ксеркса у Персеполі вони згадані поряд з сака-хаомаварга та сака-тіграхауда як частина Ахеменідської імперії. Дахи охарактерезовані як піддані Ксеркса. Арріан згадував про дахів у складі війська Дарія III в битві при Гавгамелах на тому фланзі, де воювали бактрійці та арахозійці. Курцій Руф згадував про массагетів. Згідно

---

доступу: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/DPh.html> — Назва з екрану; Achaemenid Royal Inscription: DSe, empire list from Susa. Веб-сайт Livius. Articles on ancient history [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/DSe.html> — Назва з екрану; Achaemenid Royal Inscription: DNc-e: DNe, indications of people. Веб-сайт Livius. Articles on ancient history [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/DNc-e.html#DNc> — Назва з екрану; Achaemenid Royal Inscription: DNa. Веб-сайт Livius. Articles on ancient history [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/DNa.html> — Назва з екрану; Schmitt R. Haumavarga. Веб-сайт Encyclopedia Iranica online [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iranicaonline.org/articles/haumavarga> — Назва з екрану.

<sup>18</sup> Грантовский Э.А. Ранняя история иранских племен Передней Азии. — М.: Восточная литература, 2007. — 510 с. Веб-сайт Сувар [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://suvar.org/books/grantovskiye\\_e\\_a\\_rannyyaya\\_istoriya\\_iranskikh\\_plyemyon\\_rukeyednyey\\_azii\\_2007.pdf](http://suvar.org/books/grantovskiye_e_a_rannyyaya_istoriya_iranskikh_plyemyon_rukeyednyey_azii_2007.pdf) — Назва з екрану; Дандамаев М.А. Данные вавилонских источников VI–V вв. до н.э. // Вестник древней истории. — № 1. — М.: Наука, 1977. — С. 30–40. Веб-сайт Форум Гардарика [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forum.gardarika.org/viewtopic.php?f=35&t=27> — Назва з екрану; Іванчик А.І. К вопросу о скифском языке Вестник древней истории. — № 2. — М.: Наука, 2009. — С. 62–88; Кулланда С.В. Уроки скифского // Journal of Language Relationship/ Вопросы языкового родства. — № 5. — М.: РГГУ, 2011. — С. 48–68.

біографам Олександра Македонського дахи або массагети були конними лучниками. Клавдій Птолемей у "Географії" та Тацит у "Анналах" локалізували країну дахів у пустелі. Р. Шмітт вважає, що цією пустелею був Каракум. Схожої думки притримувався С. Кляшторний. Пліній повідомляв, що близько 300 р. до н.е. дахи вдерлися до Маргіани та Ареї. Вони зруйнували міста Олександрія та Геркакля. Страбон зафіксував просування дахів далі на захід. Вони вдерлися до Гірканії. Частина цих племен носила назву парнів (спарнів). Страбон локалізував їх на Оксі (Амудар'ї). З числа парнів походив вождь Аршак, який заснував Парфянське царство. Необхідно зауважити, що у Геродота було вказано, що Кір поплатився за спробу підкорити массагетів своїм життям. Вавілонський історик Бероз повідомляв, що Кір загинув поблизу Сирдар'ї у війні з дахами. Таким чином, можна твердити про тотожність дахів та массагетів. Пізні історики такі як Діодор Сицилійський твелили, що дахи жили на Танаїсі. Причиною плутанини була близькість дахів з сарматами. Необхідно зауважити, що предки парфян належали до одної й тої самої археологічної культури, що й сармати. У будь-якому разі дахи були частиною скіфо-сарматського світу<sup>19</sup>.

Необхідно зауважити, що підкорення тих же сака-тіграхауда було достатньо умовним. На рельєфі, який супроводжував текст Бехистунського надпису, Скунха на відміну від правителів інших країн підвладних персам зображений у трьохкутному капелюсі, а не з непокритою головою. Саки жодного разу не названі заколотниками на відміну від інших. На зміну Скунхі Дарій призначив вождя з середовища самих саків. Персидський шах був зацікавлений у лояльності скифів, а отже можна припустити, що перси дарували подарунки кочівникам, за що ті зобов'язувались служити їм. До реального підкорення перській адміністрації було ой як далеко. Єдиною скіфською землею, яка реальна була підвладна персам була Сакацена, про яку згадував той же Геродот. Вона перейшла до персів як залежне царство від мідійців. Арріан знав про племінний союз даїв. Елліни їх називали массагетами. Їхню батьківщину він локалізував на річці Аракс (Курі). Зважаючи на обмежені географічні знання

---

<sup>19</sup> *Страбон*. География в 17 книгах. — Л.: Наука, 1964. — 943 с. Веб-сайт Библиотека Гумер. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Vuks/Science/strab/17.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Vuks/Science/strab/17.php) — Назва з екрану; *Кляшторный С.Г., Султанов Т.И.* Государства и народы евразийских степей. — СПб.: Петербургское востоковедение, 2004. — С. 40, 42–45; *Schmitt R.* Dahae. Encyclopedia Iranica online [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iranicaonline.org/articles/dahae> — Назва з екрану; *Ляпунова Н.Н., Нечаев Р.Ю.* Парфянское государство и кочевники Средней Азии в последней трети II в. до н.э. // Региональный вестник Востока. — № 4. — Семипалатинск: Восточно-казахстанский государственный университет им. С. Аманжолова, 2005. — С. 187–193. Веб-сайт Центральноазиатский евразийский сервер [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kyrgyz.ru/?page=316> — Назва з екрану; *Тацит Конеллий*. Анналы // Сочинения в двух томах. — Т. 1. — М.: Ладомир, 1993. Веб-сайт История Древнего мира литература [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://ancientrome.ru/antlitrt.htm?a=1343791057> — Назва з екрану; Achaemenid royal inscriptions: XPh (Davia inscription) — Веб-сайт Livius. Articles on ancient history [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/XPh.html> — Назва з екрану.

елінів можна припустити, що кордон персів з дахами проходив по нижнім течіям Сирдар'ї та Амудар'ї, а також по Узбою. Вторгнення парфян у значній мірі були підготовані війнами діадохів. Поки Антігоніди, Селевкіді, Птолемеї воювали між собою, дахи опановували перефрійні регіони та підготували відвоювання деяких областей. У 280 р. до н.е. Аршак залучив саків до свого війська з дахів, для того щоб протистояти Антіоху III. У середині III ст. до н.е. Аршак (Тірідат) II об'єднав племена парнів у єдину дежаву. Після цього вони вдерлись у провінцію, яку називали Парфією та підкорили місцеве західноіранське населення, яке називало само себе пахлавани. Звідси й індійська назва парфян — пахлави. З цього моменту їх держава стала називатись Парфянським царством. Правителі стали чеканити свої монети з грецькою легендою. На монетах були зображені Аршак I та Аршак II у традиційному скифському капелюсі. Страбон вказував, що апарни-даї були мігрантами з області даїв, що мешкають поблизу Меотиди, котрих називають ксандіями або паріями. Від цих скифів походить Арсак. Одні вважали його нащадками цих скифів (даїв), інші бактрійцем. Помпей Трог згадував, що Арсак був невідомого походження і скористався міжусобицею між Антіохом та Селевком, а також поразкою Селевкідів від галатів (кельтів). Селевк II зробив спробу відвоювати сатрапії, але парни, закликавши на допомогу апасіаків, перемогли Селевкідів. Арсак переміг правителя Парфії Андрагора, а потім завоював Гірканію. Вказувалось, що походження Арсака невідоме, проте він був видатним воїном. Цікаво, що Парфія у давньокитайських джерелах називалась Аньсі (Ansek), тобто була похідною назвою від засновника династії Аршакідів. У пехлевійських документах династії Сасанідів власне Парфія називалась Апаршахром. У вірменських джерелах країна називалась країною Апар. Парфяни відроджували іранські традиції відновивши вшанування вогню на державному рівні<sup>20</sup>.

Стосовно територій розселення сака-хаомаварга та сака-тіграхауда висловлювались різні гіпотези. С. Толстов, К. Акішев, В. Григор'єв вважали, що вони мешкали у Семиріччі та на Тянь-Шані. Цієї ж точки зору притримується Б. Муратов. Проте, це входить у суперечність зі свідченнями давньоперських

---

<sup>20</sup> *Schmitt R.* Haumavarga. Веб-сайт Encyclopedia Iranica online [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iranicaonline.org/articles/haumavarga> — Назва з екрану; *Schmitt R.* Dahae. Encyclopedia Iranica online [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iranicaonline.org/articles/dahae> — Назва з екрану; *Ляпунова Н.Н., Нечаев Р.Ю.* Парфянское государство и кочевники Средней Азии в последней трети II в. до н.э. // Региональный вестник Востока. — № 4. — Семипалатинск: Восточноказахстанский государственный университет им. С. Аманжолова, 2005. — С. 187–193; *Страбон.* География в 17 книгах. — Л.: Наука, 1964. — 943 с. Веб-сайт Библиотека Гумер. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Science/strab/17.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/strab/17.php) — Назва з екрану; *Геродот.* История. — Л.: Наука, 1972. — 600 с. Веб-сайт Библиотека Вехи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/01.html>; <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/04.html> — Назва з екрану; *Колледж М.* Парфяне. Последователи пророка Заратустры. М., Центрполиграф, 2004. Веб-сайт История Древней Азии. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://oldevrasia.ru/library/Parfyane--Posledovatel-proroka-Zaratustry/3> — Назва з екрану.

надписів про сака-парасугудам, тобто про скифів за Согдом. В. Шуховцев локалізував їх у Сакастані. С. Кляшторний відзначав, що саки склали п'ятнадцяту сатрапію. М. Дандамаєв та В. Струве локалізували їх у Закаспії. В. Григор'єв та К. Акішев зазначали, що саки могли займати район Шаша, північної Киргизії, південь Казахстану. К. Акішев включав у землі скифів ще райони Південного Надуралля та Горного Алтаю. І. П'янков локалізував сакахомаварга на Памірі та навіть на Гіндукуші. Індійські дослідники локалізували шака на північний схід від горних хребтів відокремлюючих Індію від Центральної Азії. Необхідно зауважити про те, що гостроверхі капелюхи були властиві не тільки одним сакам-тиграхауда, а були характерні для багатьох скифів. А. Херрман ототожнював сака-тиграхауда з массагетами. Його точку зору підтримали В. Хінц, Р. Фрай, М. Дандамаєв, І. П'янков, Б. Літвінський. А. Неміровський вважає це припущення неаргументованим, оскільки сака-тиграхауда тотожні скифам-ортокорібантіям<sup>21</sup>.

Таким чином, ми дійшли до наступних висновків. Кімерійці, які були нащадками населення зрубної культури, були однією з частин арійського світу. Лише одна з частин кімерійців переселилась на Південний Кавказ, а потім до Малої Азії. Це переселення було викликано тиском з боку скифів. Дружні відносини з носіями кавказьких мов дозволили кімерійцям відступати через узбережжя Чорного моря та гори і відірватись від скифів. Загибель вождівства кімерійців у Малій Азії була зумовлена недалекоглядною політикою їх вождів, котрі окрім нападів на асирійських вассалів турбували своїми набігами усіх своїх сусідів. Історія малоазійських, тобто каппадокійських кімерійців, нам більше усього відома за рахунок повідомлень у давньосхідних аккадських асирійських та давньогрецьких античних джерелах. Скифи прийшли на Південний Кавказ переслідуючи кіммерійців. Вони заснували в цьому регіоні царство, яке вступило у союз з Ассирією. Також скифи увійшли у союз з лідійцями та греками під час боротьби з кімерійцями. На початку VI ст. до н.е. скифське царство на Південному Кавказі стало одним з данників Мідії, а ті, хто не бажав скоритися дістали притулок у Лідії. Історія центральноазійських

---

<sup>21</sup> Неміровський А.А. Массагеты Геродота и саки тиграхауда // Эдлуба вечна и постоянна. — СПб.: Изд-во Государственного Эрмитажа, 2005. — С. 217–224. Веб-сайт Древние кыргызы. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://kronk.spb.ru/library/nemirovsky-aa-2005.htm> — Назва з екрану; Дандамаєв М.А. Политическая история Ахеменидской державы. — М., Наука, 1985. — 324 с. Веб-сайт История Древней Евразии [Електроний ресурс]. — Режим доступу: [http://oldevrasia.ru/library/M-A--Dandamaev\\_Politicheskaya-istoriya--Akhemenidskoy-derzhavy/15](http://oldevrasia.ru/library/M-A--Dandamaev_Politicheskaya-istoriya--Akhemenidskoy-derzhavy/15) — Назва з екрану; Мандельштам А.М., Горбунова Н.Г. Общие сведения о ранних кочевниках Средней Азии и их группировках // Степная полоса азиатской части СССР в скифо-сарматское время. — М., Наука, 1992. Веб-сайт Древние кыргызы. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://kronk.spb.ru/library/1992-stepn-1-02.htm> — Назва з екрану; Григор'єв В.В. О скифском народе саках. СПб.: Типография Императорской академии наук, 1871. — 203 с.; Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Государства и народы евразийских степей. — СПб., Петербургское востоковедение, 2004. — С. 40–43, 46–49.

скифів слабо висвітлена внаслідок фрагментарності свідчень писемних джерел і взаємовиключних гіпотез дослідників.

## REFERENCES

Artamonov, M.I. (1936). *Kimmeriytsy i skify (ot poyavleniya na istoricheskoy arene do kontsa IV v. do n.e.)* [Cimmerians and Scythians (from appear to the ebd of IV century BC)]. L.: Izd-vo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta, 1974. 156 p. [in Russian] URL: [http://Annales.info/skif/small/art\\_kis.htm](http://Annales.info/skif/small/art_kis.htm)

Galenko, O. (2005). *Elitni vershnyky Assyriyi ta pochatky rabotorgivli u Skhidniy Evropi* [Elite cavalry of Assyria and begin of Slave-trade in Eastern Europe] *Skhindnyi Svit* [The world of Orient] № 1, p. 34–52 [in Ukrainian].

Gerodot, (1972). *Istoriya* [History]. L.: Nauka. 600 p. [in Russian] URL: <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/01.html>

<http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/04.html>

Grantovskiy, E.A. (2007). *Rannyyaya istoriya iranskih plemen Peredney Azii* [Early history of Iranian peoples of Near East]. M., Vostochnaya literatura. 510 p. [in Russian] URL: [http://suvar.org/books/grantovskiy\\_e.\\_a.\\_rannyyaya\\_istoriya\\_iranskih\\_plyemyon\\_pyeryednyey\\_azii.\\_2007.pdf](http://suvar.org/books/grantovskiy_e._a._rannyyaya_istoriya_iranskih_plyemyon_pyeryednyey_azii._2007.pdf)

Grigoryev, V.V (1871). *O skifskom narode sakah* [About Scythian people Sakas]. SPb.: Tipografiya Imperatorskoy akademii nauk. 203 p.

Dandamaev, M.A. (1977). *Dannye vavilonskih istochnikov VI-V vv. do n.e.* [Data of Babylonian sources VI-V vv. ] *Vestnik drevney istorii* [Bulletin of Ancient history]. № 1. p. 30–40. [in Russian] URL: <http://forum.gardarike.org/viewtopic.php?f=35&t=27>

Dandamaev, M.A. (1985). *Politicheskaya istoriya Akhemenidskoy derzhavy* [The Political history of Achemenid state]. M.: Nauka. 324 p. [in Russian] URL: [http://oldevrasia.ru/library/M-A--Dandamaev\\_Politicheskaya-istoriya--Akhemenidskoy-derzhavy/15](http://oldevrasia.ru/library/M-A--Dandamaev_Politicheskaya-istoriya--Akhemenidskoy-derzhavy/15)

Dyakonov, I.M. (1951). *Assiro-vavilonskie istochnikov po istorii Urartu* [Assyrian-Babylonian sources about history of Urartu] *Vestnik drevney istorii* [Bulletin of Ancient history] № 2–3. [in Russian] URL: <http://Annales.info/urartu/avi/>

Dyakonov, I.M. (1968). *Predystoriya armyanskogo naroda* [Prehistory of Armeanian peoples]. Erevan: Izd-vo AN Armyanskoy SSSR. [in Russian] URL: <http://Annales.info/other/djakonov/index.htm#pian>

Dyakonov, I.M. (2012). *Istiriya Midii. Kn.1.* [Historia of Midia, Book 1] Baku: Nagyl Evi. 332 p. [in Russian] URL: [http://www.anl.az/berpa\\_neshr/im\\_1.pdf](http://www.anl.az/berpa_neshr/im_1.pdf)

Ivanchik, A.I. (1987). O kimmeriytsah Aristeya Prokonesskogo [Data of Aristeu of Prokoness about Cimmerians] *Antichnaya Balkanistika* [The Ancient Balcanistica]. M.: Nauka, p. 48–55 [in Russian].

Ivanchik, A.I. (1990). *Kimmeriytsy i Urartu nakanune vosmogo pohoda Sargona II* [Cimmerians and Urartu before eight raid od Sargon II] *Vestnik Drevney istorii* [Bulletin of Ancient history]. № 3, p. 3–19 [in Russian].

Ivanchik, A.I. (1999). *Sovremennoe sostoyanie kimmeriyskoy problemy: Itogi diskussii* [the current state of the Cimmerian problem: the results of the discussions]

*Vestnik Drevney istorii* [Bulletin of Ancient history] № 2. [in Russian] URL: <http://kladina.narod.ru/ivanchik/ivanchik.htm>

Ivanchik, A.I. (1999). *Antichnaya traditsiya o faraone Sesostrise i ego voyne so skifami* [The Ancient Greek Historical tradition about pharaoh Sesostris and his war against Scythians] *Vestnik Drevney istorii* [Bulletin of Ancient history]. № 4, p. 4–36 [in Russian].

Ivanchik, A.I. (2005). *Nakanune kolonizatsii. Severnoe Prichernomor'ye i kochevniki v VIII–VII vv. do n.e.* [Before colonization. North Black sea littoral and nomads in VIII–VII vv. B.C.]. Moskva-Berlin: Paleograf. 312 p. [in Russian] URL: [http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik\\_Nakanune-kolonizatsii/](http://historylib.org/historybooks/Askold-I--Ivanchik_Nakanune-kolonizatsii/)

Ivanchik, A.I. (2009). *K voprosu o skifskom yazyke* [About the Scythian language] *Vestnik Drevney istorii* [Bulletin of Ancient history]. № 2, p. 62–88 [in Russian].

Klyashtorny, S.G., & Sultanov, T. I. (2004). *Gosudarstva i narody evraziyskikh stepey* [States and peoples of Eurasian steppes]. SPb.: Peterburzhskoe Vostokovedenie. 368 p. [in Russian].

Kolledzh, M. (2004). *Parfyane. Posledovateli proroka Zaratustry* [Parthians. Followers of prophet Zarathushtra]. M.: Tsentrpoligraf. 190 p. [in Russian] URL: <http://oldevrasia.ru/library/Parfyane--Posledovateli-proroka-Zaratustry/3>

Kuklina, I.V. (1985). *Etnogeografiya Skifii po antichnym istochnikam* [Ethnic Geography of Scythia according Ancient Greek and Romans sources]. L.: Nauka. 208 p. [in Russian].

Kullanda, S.V. (2011). *Uroki skifskogo* [Lessons of Scythian language] *Journal of Language Relationship/ Voprosy yazykovogo rodstva*. № 5, p. 48–68 [in Russian].

Latyshev, V.V. *Izvestiya drevnih pisateley o Skifii i Kavkaze* [Data of ancient writers about Scythia and Caucasus]. [in Russian] URL: [http://leninskoe-zp.io.ua/s99172/v.v.latyshev\\_quotizvestiya\\_drevnih\\_pisateley\\_o\\_skifii\\_i\\_kavkazequot](http://leninskoe-zp.io.ua/s99172/v.v.latyshev_quotizvestiya_drevnih_pisateley_o_skifii_i_kavkazequot)

Leng, D. (2008). *Gruziny. Hraniteli svyatyn* [Georgians. Keepers of Sanctities]. M.: Tsentrpoligraf. 223 p. URL: [http://www.e-reading.club/bookreader.php/1007886/Leng\\_-\\_Gruziny.\\_Hraniteli\\_svyatyn.html](http://www.e-reading.club/bookreader.php/1007886/Leng_-_Gruziny._Hraniteli_svyatyn.html)

Lyapunova, N.N., & Nechaev, R.Yu. (2005). *Parfyanskoe gosudarstvo i kochevniki Sredney Azii v posledney treti II v. do n.e.* [Parthian state and nomads in the last third of II century B.C.] *Regionalnyi vestnik Vostoka*. № 4 [Regional Bulletin of East], p. 187–193. [in Russian].

Madel'shtam, A.M., & Gorbunova, N.G. (1992). *Obshchie svedeniya o rannih kochevnikah Sredney Azii i ih gruppirovkah* [General data about early nomads of Central Asia and their parts] *Stepnaya Polosa aziatskoy chasti SSSR v skifosarmatskoe vremya* [Steppe zone of the Asian part of the USSR in Scythian-Sarmatian epoch]. M.: Nauka, 1992. [in Russian] URL: <http://kronk.spb.ru/library/1992-stepn-1-02.htm>

Makhort'kh, S.V. (2008). *Kultura ta istoriya kimmeriytsiv Pivnichnogo Prychornomor'ya* [Culture and history of Cimmerians of Black Sea littoral] *Avtoreferat na zdobuttya vchenogo stupenya doktora istorychnykh nauk. Specialnist 07.00.04. Archaeology*. [Theses of dissertation of doctor of history]. K.: Institut arheologii NAN Ukrainy. 34 p. [in Russian].

Medved'skaya, I.N. (2000). *O skifskom vtorzhenii v Palestinu* [About Scythian invasion to Palestine] *Vestnik Drevney istorii*. [Bulletin of Ancient history] № 2. M.: Nauka. [in Russian] URL: <http://www.kladina.narod.ru/medvedskaja/medvedskaja.htm>



Murzin, V.Yu. (1990). *Proiskhozhdenie skifov. Osnovnye etapy formirovaniya skifskogo etnosa* [Origin of Scythians. Main stages of formation of Scythians]. K.: Naukova dumka, 1990. 88 p.

Nemirovskiy, A.A. (2005). *Massagety Gerodota i saki-tigrahauda* [Massagetaes of Herodotus and Saka-Tigrakhauda] *Edduba vechna i postoyanna* [Eternal and constant Edduba]. SPb.: Izd-vo Gosudarstvennogo Ermitazha, p. 217–224. [in Russian] URL: <http://kronk.spb.ru/library/nemirowsky-aa-2005.htm>

Parker, V. (1998). *O chem umalchivaet Gerodot. Zametki o peredache svedeniy o kimmeriytsah u grecheskih avtorov pomimo Gerodota* [What Herodotus is silent. Notes on the transmission of information of Ancient Greek authors about the Cimmerians] *Vestnik Drevney istorii* [Bulletin of Ancient history]. № 4. M.: Nauka, 1998. p. 93–102. [in Russian] URL: <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1367584785>

Rays, T.T. (2012). *Skify. Stroiteli stepnyh pyramid* [Scythians. Builders of steppe pyramids]. M.: Tsentrpoligraf, 2012. 224 p. [in Russian].

Skakov, A.Yu. (2005). *K izucheniyu kolkhidskoy kultury* [To the study of Kolkhida culture]. *Rossiyskaya arheologiya* [Russian Archaeology]. № 3, p. 16–24 [in Russian].

Skrzhinskaya, M.V. (1998). *Skifiya glazami ellinov* [Scythia in Ellinistic point of view]. SPb.: Aleteyya. 304 p. [in Russian].

Smirnov, A.P. (1966). *Skify* [The Scythians]. M.: Nauka. 200 p. [in Russian].

Strabon, (1964). *Geografiya v 17 knigah* [Geography in 17 books]. L.: Nauka. 943 p. [in Russian] URL: [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Science/strab/17.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/strab/17.php)

Tatsit Kornelliy, (1993). *Annaly* [Annales] *Sochineniya v dvuh tomah. T.1.* [Works in two volumes. Vol. 1] M.: Ladomir. 444 p. [in Russian] URL: <http://ancientrome.ru/antlitrt.htm?a=1343791057>

Terenozhkin, A.I. (1976). *Kimmeriytsy* [The Cimmerians]. Naukova dumka. 224 p. [in Russian] URL: [http://historylib.org/historybooks/Terenozhkin-A-I\\_Kimmeriytsy/](http://historylib.org/historybooks/Terenozhkin-A-I_Kimmeriytsy/)

Khazanov, A.M. (1975). *Sotsialnaya istoriya skifov* [The Social history of Scythians]. M.: Nauka. 336 p. [in Russian] URL: <http://www.twirpx.com/file/343156/>

Achaemenid Royal Inscription: DH, tablet from Hamadan. URL: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/DH.html>

Achaemenid Royal Inscription: DH, four tablets from Persepolis. URL: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/DPh.html>

Achaemenid Royal Inscription: DSe, empire list from Susa. URL: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/DSe.html>

Achaemenid Royal Inscription: DNc-e: DNe, indications of people. URL: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/DNc-e.html#DNc>

Achaemenid Royal Inscription: DNa. URL: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/DNa.html>

Achaemenid royal inscriptions: XPh (Davia inscription). URL: <http://www.livius.org/aa-ac/achaemenians/XPh.html>

Holzer, G. (1989). *Entlehnungen aus einer bisher unbekanten indogermanischen sprache im Urslawischen und Urbaltische.* Wien: VÖAW. 231s. [in German]

Schmitt, R. Dahae. URL: <http://www.iranicaonline.org/articles/dahae> Schmitt R. Haumavarga. URL: <http://www.iranicaonline.org/articles/haumavarga>

Дата надходження до редакції: 19.01.2016.